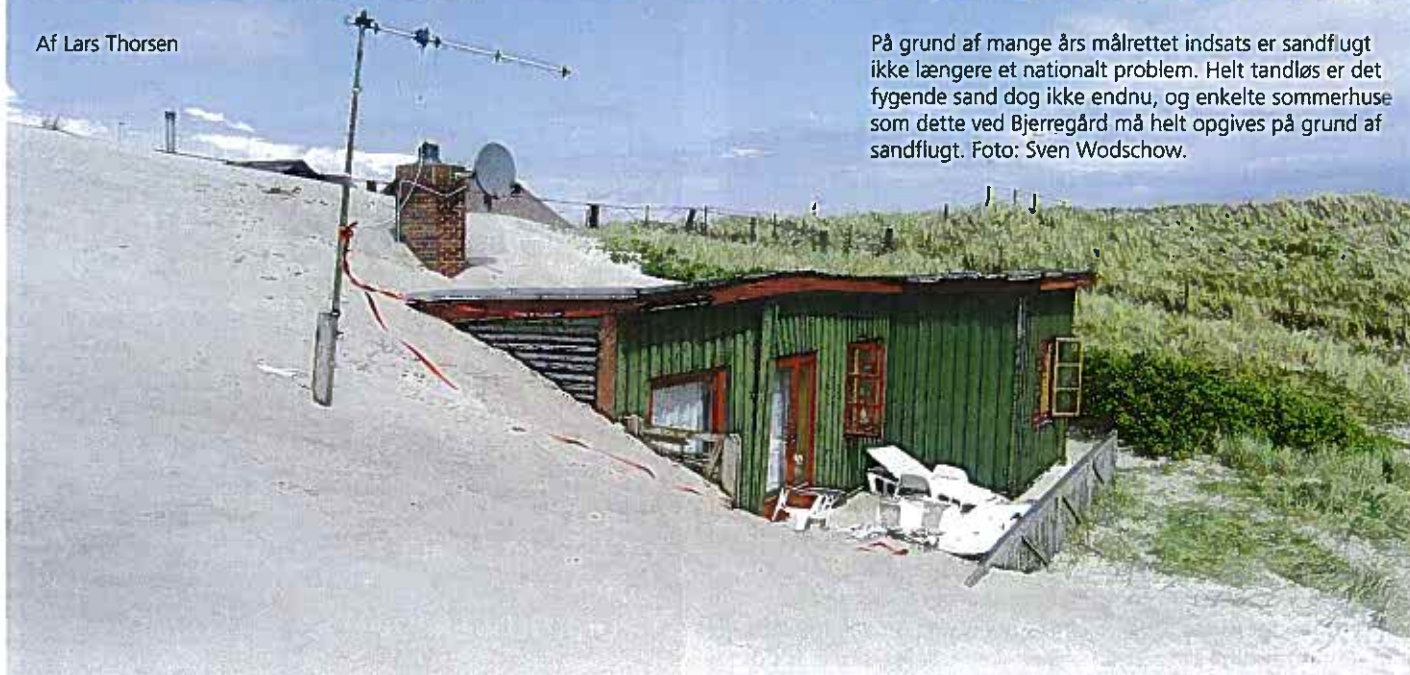

Kystens klitter kurrer i kulingen

Den fascinerende historie om klitlandskabet i Frede Jensens optik. Fjenden blev til en ven.

Af Lars Thorsen

På grund af mange års målrettet indsats er sandflugt ikke længere et nationalt problem. Helt tandløs er det flygende sand dog ikke endnu, og enkelte sommerhuse som dette ved Bjerregård må helt opgives på grund af sandflugt. Foto: Sven Wodschow.

I dag vandrer turisterne rundt og nyder klitlandskabet ved Vesterhavet og Skagerak, men den var ikke gået da Christian III sad på tronen. I 1539 udstedte han nemlig en forordning der skulle beskytte kliternes vegetation og mindske sandflugt. Blev forordningen ikke overholdt, kunne synderen blive straffet med pisk eller hængning.

Det kan forekomme en anelse skrap at piske eller hænge nogen for at trampe rundt i beplantningen, men afstraffelsesmetoderne er et godt billede på den bitre kamp som er foregået i århundreder mellem mennesket og det flygende sand. En kamp som er endt lykkeligt, sådan som skovrider Frede Jensen skriver i By- og Landskabsstyrelsens bog 'Sandflugt og klitfredning'. Den gamle fjende er blev til en ven. Natur- og landskabsværdierne gør klitterne til en vigtig del af Danmarks natur.

Lille istids følgesvend

Sandflugt er i dag ikke længere en national trussel, men rullende klitter og flyvesand lagde især fra 1500-tallet til 1800-tallet hele byer øde. Det var der to grunde til.

For det første samlede klitboerne vækster og tørv, mens deres får, kreaturer og heste

udøvede et højt græsningstryk og ødelagde vegetationen med deres hove og klove. Netop vegetationen er den vigtigste forudsætning for en stabil klit uden sandflugt.

For det andet oplevede hele Nordeuropa samtidig den såkaldte 'lille istid'. Ud over lave temperaturer og en kortere vækstsæson betød det også hyppigere og kraftigere blæst der udtørrede sandet og sendte det mod øst. Ind over landsbyer og agerjorder.

Få steder fik sandflugten mere katastrofale følger end på Jyllands nordligste spids. Skagen By var i 1500-tallet en anseelig købstad med sine 2000-3000 indbyggere, men da sandflugten for alvor fik fat, blev de driftige nordjydere land forvandlet til en ørken hvor intet kunne gro.

Desuden feg klitterne væk og blotlagde den lange tange for havets rasen, og fra oktober 1592 til december 1593 blev Skagen By oversvømmet af stormfloder ikke færre end fire gange. De følgende år sygnede byen hen mens gårde og hele landsbyer i nærheden blev nedlagt. Det stoppede dog ikke de vandrende klitter, og i 1600-tallet forsvandt Råbjerg by fuldstændigt under det nådesløse sand. I 1817 opgjorde rentekammeret at

112.000 hektar land var ødelagt af sandflugten i Jylland.

Den begravede by

Sandflugten skabte mest ravage i Jylland, men også sjællænderne havde deres hyr med den, og ingen mere end beboerne i det område der i dag hedder Tisvilde Hegn. Det begyndte stille i 1555 hvor præsten i Tibirke fik ødelagt sine marker af flygende sand. I løbet af de næste 150 år voksede problemet rent bogstaveligt over hovedet på nordsjællænderne.

Mægtige miler på op til 30 meters højde rullede hen over landskabet. Tibirke Kirke trekvart blev dækket af sand, Bydinge Å fyldtes med sand og landsbyen Torup forsvandt under jordens overflade. De begravede rester af byen blev først gravet frem over 200 år senere i 1966, hvor husene som et andet Pompeji stadig lå under op til to meter sand. Inden det gik så galt, forsøgte bønderne uden held at stoppe sandet med bl.a. risgærder, og mange forlod hus og hjem i starten af 1720'erne, mens sandet dækkede alt på sin vej mod Tibirke og Tisvilde.

Sandflugtens bekæmper

Det var her, i Tisvilde Hegn, at den første effektive indsats

imod sandflugten blev sat ind. I 1724 blev forstmanden Johan Ulrich Røhl hidkaldt for at overtage dæmpningsarbejdet. Han blev siden kaldt 'Sandflugtens bekæmper'. Den ihærdige men hårdhændede tysker fik også gjort sig uvenner med næsten alle på egnen. Så selv om det lykkedes at standse sandflugten på ti år, blev han i sidste ende opsagt.

Arbejdet blev udført med hjælp fra bl.a. 100 soldater og 15 vogne fra Københavns Garnison og tvungent arbejde fra lokale bønder. De fik sat gærder op og gravet grøfter for at fange flyvesandet og holde dyr ude. Grøfterne blev sikret med græstørv. Johan Ulrich Røhl sørgede også for at plante bl.a. hjelme og marehalm. Den 23. april 1736 kunne kongen erklære at katastrofen var standset. Skagen der var blevet ramt først og hårdest, blev også det sidste sted, som fik standset sandets ukontrollerede fremfærd. Det skete dog først sidst i 1800-tallet.

Forordningen af 1792

At byer ikke længere bliver begravet under sand, skyldes mange års målrettet arbejde. Den 19. september 1792 så den første generelle lov om sandflugtsbekæmpelse dagens lys. Det skete da Christian 7.

udstedte sin 'Forordning, angaaende Sandflugtens Dæmpning i Danmark'. Kongen var bevidst om sandets hærgen tidligere i århundredet, og med den ny forordning tog han truslen alvorligt.

Nu blev lokalbefolkningen tvangsudskrevet til at hjælpe med at dæmpe sandflugt, og de sogne som ikke havde klitter, skulle drage til de tilgrænsende sogne og give en hånd med. Arealer blev fredet imod kreaturgræsning, og især hjelmeplantningen virkede godt.

Sandflugtens fjende

Den dag i dag er hjelme stadig et af de vigtigste våben i kampen mod sandflugt. Som Frede Jensen skriver: "Hjelme findes overalt i de danske klitter, og planten er veltilpasset de ørkenagtige forhold i klitterne. Bladene er sammenrullede og vækstdækkede, så fordampningen er minimal, og rødderne kan nå mange meter ned i sandet så den også kan hente vand i tørre perioder." Faktisk trives hjelmen bedst i områder med en vis sandfygning.

Hjelmeplanter kan ikke købes i planteskoler, men tages i læsiden af klitten hvor vegetationen er tæt og kraftig. Planterne 'stikkes' med en skarp

Råbjerg Mile syd for Skagen er med sine omkring 4 mio. m³ sand Danmarks største vandrekliet. Den bevæger sig mod øst med en gennemsnitsfart på 15 meter om året. En fredningssag, der begyndte tilbage i 1994 fordi private lodsejere forsøgte at forhindre sandets fremmarch, endte i januar 2008 med at hele området blev fredet. Det vil tage milen 50 til 70 år at vandre ud af det fredede område. Foto: Sven Wodschow.

skovl der overskærer dem i 10-20 cm dybde, idet mindst et knæ med kraftige siderødder i god vækst skal med op. Bagefter 'rykkes' planterne. Det betyder at eventuelle rødder under rodvæksten fra det første knæ skæres af. Planterne sættes oftest i lokker bestående af

2-4 planter, men kan også under mere beskyttede forhold sættes enkeltvis med 10-16 plantninger pr. m².

Klitterne sprang i skov

Omkring midten af 1800-tallet begyndte klitplantagerne for alvor at rejse sig for at bremse

sandet, og noget der kan minde om et tæppe af bjergfyr bredte sig ud over klitterne. Det skyldtes bl.a. at der fra 1853 blev ydet fast statstilskud til skovplantning i de jyske klit-områder.

Med tiden blev bjergfyren på de bedre jorde udskiftet

SANDFLUGTSBEKÆMPELSENS 5 METODER

■ Hjelmeplantning er den mest naturnære metode til dæmpning af sandflugt i klitterne.

■ En anden metode ses på billedet hvor en overhængende klitkant nedskæres. Det giver en rundere klitkant og lader vinden passere uden for megen erosion.

■ Afsavede fyrretoppe bruges til at opbygge klitter og for at styrke forklitten mod strandbredden. De bedste toppe er fra almindelig bjergfyr eller fransk bjergfyr. De nedgraves i 30-40 cm dybde i rækker vinkelret på vindretningen.

■ Hø og halm kan bruges til at dæmpe klitbrud i den grå klit. Materialet lægges i 5-10 cm tykkelse. Eventuelle huller og toppe udjævnes så vinden kan glide af.

■ Vedligeholdelse af stier er yderst vigtigt for at forhindre unødigt færsel i klitterne. Frøplanter kan nemlig ikke klare intensiv færdsel som det eksempelvis sker for tiden på Råbjerg Mile. Den manglende vegetation skaber yderligere sandflugt.

med mere produktive arter, primært sitkagran, men douglasgran, ædelgran, skovfyr, grandis og lærk. Løvtræer blev også plantet af hensyn til publikum og for at mindske risikoen for ødelæggende skovbrande i de let antændelige nåletræer. Det var dog ikke alle der var lige begejstrede for skovrejsningen, og selv om sandflugten drev folk fra hus og hjem, var mange af den holdning at den vilde klit udgjorde en storslået natur og var værd at bevare. Det gjaldt bl.a. digteren Jeppe Aakjær der absolut ikke ville have klitterne forvandlet til 'kummerlige plantager'.

Den holdning førte til at staten i år 1900 købte arealet med Studeli Mile som dengang var landets største aktive vandremile. Det køb nyder den nærliggende Råbjerg Mile godt af i dag. I januar 2008 slog myndighederne, denne gang Naturfredningsnævnet, igen til på vandreklitternes vegne. Det skete med fredningen af det område som Råbjerg Mile vil vandre gennem de næste 50-70 år.

Klitterne blev venner

Fra at have været en national fjende er klitlandskabet kom-

met i krithuset. Staten bruger 7,5 millioner kr. om året på udbedring af skader på landets klitter, og omkring 250.000 mennesker besøger hvert år Råbjerg Mile eller kører forbi 'den tilsandede kirke', Sct. Laurentii Kirke der tabte slaget imod sandet i 1795. Kun kirketårnet er i dag bevaret, mens fundamenterne af resten af kirken ligger under sandet.

Ifølge Frede Jensen udgør det danske klitareal en tredjedel af det nordvesteuropæiske atlantiske klitareal og besidder en høj grad af autenticitet der endda kan forbedres. Natur- og landskabsværddierne - herunder værdien som biologisk habitat og potentialet som turistattraktion - gør de omstridte sandbunker til en vigtig del af Danmarks natur.

Alt er dog ikke fryd og gammen. En ny fjende har meldt sig nu hvor striden mellem sand og mand er kølet ned. Det er de invasive plantearter der truer klittens karakterarter. Især Rosa Rugosa, rynket rose, er et problem. Frede Jensen nævner også mossen *Campylopus introflexus* (stjerne bredribbe) der blev fundet første gang i Danmark i 1968. Den spreder sig effektivt ved sporer og vegetative dele og kan true

biodiversiteten ved at udkonkurrere andre mosser, laver og planter, bl.a. almindelig lyng, *Calluna vulgaris*.

Den glubske kyst

De invasive arter truer dog ikke de lokales hjem og levebrød. Her er de rullende bølger anderledes barske. Hvert år forsvinder tre meter af kysten hvert år ved Skallingen på vestkysten. Alene her forsvinder omkring 600.000 m³ sand om året ud i havet.

Efter i århundreder at have kæmpet imod sandet der væltede ind over dem, er det nu det forsvindende sand der bekymrer vestkystens lodsejere. For det første får de ingen erstatning fra staten hvis deres hus forsvinder i bølgerne. For det andet får de som regel afslag når de spørger om lov til at opføre bastante kystsikringsanlæg. Den kombination er nok til at give selv den mest sindige jyde sved på panden, selv om Frede Jensen anslår at kun omkring fem huse er gået tabt i løbet af de sidste 20 år.

I sommerhusområdet Harrenden nord for Lønstrup By har grundejerne næsten af egen lomme fået udlagt store granitblokke i vandkanten. Det har ændret klitkysten til

en stenkyst. "Herved ser det foreløbigt ud til at man har standset kystens tilbagetrækning og tab af huse, men man har samtidig mistet sin oprindelige sandstrand til fordel for en strand der mere ligner en skandinavisk fjeldkyst," skriver Frede Jensen. Det oprindelige klitlandskab er under voldsomt pres fra invasive arter, et sultent hav og menneskelige fiksfakserier.

Mens Råbjerg Mile har fået fripas til at vandre, er sandflugten andre steder begyndt at røre på sig igen. I 2004 startede en voldsom sandflugt ved Rubjerg Knude Fyr. Fra oktober 2006 til 2007 skønnes det at 240 m³ sand er flyttet i minuttet. Derfor fastslår Frede Jensen at hvis man lader naturen opføre sig som den lyster ved Rubjerg, vil det skabe et naturområde i europæisk superklasse, men også forårsage store gener for de standhaftige sjæle der har besluttet sig for at bo i det smukke, forblæste område. □

KILDER

Frede Jensen (2008): Sandflugt og klitfredning. Skov & Naturstyrelsen. Skov & Naturstyrelsens pjecer: Tisvilde hegn og Råbjerg Mile. Wikipedia om sandflugt.

Yderst kreativ brug af affald på Vestkysten. Foto: Sven Wodschow.

